ԱՍՏՂԻԿ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ԹԵՐԹԱԹԵՐԹ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ,
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԿԱՆ

Ա. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 8. 1855 ՕԳՈՍՏՈՍ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

« Եթէ ոտ մթնիցն ոչ վատ, Երթ ոտ մեղուն, և ուսիր զնանդ դործնոյ է. »

Սողոմ. առակ. Զ. 8.

Աբարչապետան Աստուած. երբոր մարդս իրեն դէմ ըրած ապերախտութեանը համար՝ առ 'ի պատիժ դրախտէն արտաքսեց, մարդկային բնութիւնը բոլորովին երեսէ չի ձգելու համար աշխատութեան դեղեցիկ ճանապարհը ցցուց, որով իր ամէն ոյժերը կարենայ դիւրաւ ձեռք ձգել, ու ան ըլայ իրեն մէկ մխիթարութիւն մը և առաջնութեան դործի մը. Նա արդարև մարդս ոնկէ ետեւ մի միայն աշխատանքով կրցաւ և կրնայ ապատիլ մարմնաւոր թշուառութենէն և հոգեւոր բարիք պատրաստել իր հանգերձեալ կենացը. Ուստի յետին տգէտ եղած կ'ըլլայ այն անձը՝ որ այս ցանկալի ճամբան մերժելով ու աշխատութեան քաղցր արդիւնքները արհամարհելով, երթայ ծուլութեան ձեռք դարնէ. ինչու որ աշխատանք չունենալը դործ չի սիրելէն առաջ կուդայ, իսկ աշխատանքէ փախչիլը դոնդաղութենէ ու բարուց ապականութենէ առաջ կուդայ.

Ահա այս գարշելի սխալը երբ մէկու մը վրայ տիրե, խիստ ցաւագար հիւանդ դանի. ու անանկ թուլութեան

մը մէջ կը ձգէ որ չուզենար ոտքը ձեռքը բանի մը շարժելու. եթէ գործ մը պատահի, յուսահատութեամբ կը լեցուի. ի՞նչ ընէ, չգիտէր, ձեռք կը զարնէ և կանգ կ'առնու, և անոր վրայ նայելով թէ և փոքրիկ բան մ'ալ ըլլայ, մեծ կերևնայ աչքին. այսպէս ամէն բանէ օրէ օր փախչելով ու լաւ մը անաշխատութեան վարժելով, կը մարի իր սրտին մէջի երբեմն վառ պահուած ժրութեան կայծն ու եռանդը. կը գինովնայ ծուլութեան դառն գինովը. կը թունայ իւր հոգւոյն թեւերը անհոգութեան ծանրութիւնովը. մէկ խօսքով կ'ըլլայ կատարեալ անդամալոյծ մը. և միշտ մէկ կողմը կը ծկըտած նեղութեամբ կը տապըլտըկի։

Ընկէ ետեւ ծուլութիւնը անոր ձեռքէն գոգցես բռնած սոսկալի խղճութեան և վերջին աղքատութեան ցաւալից անդունդը կը ձգէ։

Հա՛ ասա ժամանակ ներքին կուրութիւն մը իսկոյն զինքը կը տիրապետէ որ չուզեր անկէ ետեւ իր մոլար ճամբէն ետ դառնալ. իր վսեմ հոգւոյն աճապիր լոյսը տգիտութեան մառախլապատ խաւարային առագաստովը կը վարագուրէ. իր Աստուածանկար դէմքին վրայ վայրենի հրեշից պատկեր մը կը նկարվի. որ ասոնք ամէնքն ալ ծոյլին երկարատեւ թշուառութեան ու յաւիտենական մեռելութեան մէջ թաղուելուն ապացուցական նշաններն են։

Վա՜խ այն խեղճին, որ անհնարին նեղութեանց մէջ կը տապըլտըկի. ի՞նչ ընելիքը չգիտեր. դանդաղութեան և վատութեան ոգւովը հմայված միշտ աներեւոյթ աչքով մահ կը տեսնէ. աշխարհիս ամէն բանէն ձանձրացած կ'ուզէ որ ժամ մը առաջ հանգիստ հողուն ծոցը թաղուի։

Սատանան ալ որ միշտ իր որոգայթը լարած՝ մարդիկ որսալու կ'ապասէ, ուրախութեամբ զանի իրեն գերաւելով նախ կ'ըսկսի անոր մտաց աչուքները կուրցընել, որ իրեն դէմի եղած վնասները չկարենայ տեսնել. կը թմրեցընէ ուսուքները որ առաքինութեան ճանապարհը չկարենայ դիմել. կ'քանայ անոր առջին մարմնապաշտութեան, քնասիրութեան, զեղխութեան, արբեցութեան և ուրիշ մոլութեանց լայն և ընդարձակ ասպարէզը որ անկէ դիւրին ըլլայ իրեն ուզած տեղը քաշել տանելու։

Վերջապէս ծոյլին վրայ այս բոլոր գեշութիւնները տեսնելով մէկը, ըսէ իրեն թէ ինչո՞ւ կը տանջվիս, ինչո՞ւ բուվեր ինկեր ես, ինչո՞ւ չես երերար, ելլ կայնէ՛ կորիձի նման ու գործի պարապէ, չէ՛ չէ՛ կը գոչէ մարած ձայնով, ատանկ բան մի՛ ըսեր ինձի, ալ իմ բանս բուսեր է. եթէ մէկ դիէն բռնես, ո՞հ. չորս դիս չբռներկոր, մի՛ չարչարեր զիս, ինձի ասանկ աղէկ է. մէկ խօսքով կուզէ որ ուտէ խմէ ու չի գործէ բնաւ. ահա այս տեսակ ծոյլերուն հմր մեր ծերերը շատ աղէկ են ըսեր այս առակը թէ. "ոչ եկեսցէ, ոչ մեկեսցէ, այլ պառկեսցի ընդուկեսցի, մինչեւ առեւն ծագեսցի։"

Տեսակ մը ծոյլ ալ անոր կսվի որ թէև ասոր պէս անշարժչէ, բայց անիկա ալ կուզէ որ բնաւ չ'աշխատի, գիշեր ցերեկ դատարկ նստի, ընկերներով ժուռգայ, ուտէ, խմէ, խաղայ եւայլն. վերջապէս երկուքն ալ իրարմէ գեշ են, երկուքն ալ մի և նոյն ծուլութեան անուամբը կը ճանչցուին երկուքին ալ կրած վնասները իրարմէ վար չեն մնար։

Ա՜հ, ո՞վ որ աս ախտին գերի ինկեր է, անտարակոյս իր հոգւոյն կորստեանը պատճառ եղեր է։ Ամէն աշխատասէր մարդիկ ժամանակին շուտ անցնելուն վրայոք ախեր կը կար-

քրտնաջան ու անխոնջ աշխատութեանց արդասիքներովը իւր փոքրիկ ընտանիքը կը կերակրէր։

Աստուածային քաղցր ակնարկութիւնն ալ միշտ իրենց վրայ ըլլալով՝ քրիստոնէավայել հանգիստ կեանք մը կ'վարէին ասոնք։

Փրեդերիկոս երկրագործ ըլլալով՝ ամէն օր առաւօտները կանուխ կ'ելլէր ու իւր գործին կ'զբաղէր. կիսն ալ ուրկան շինել գիտնալով, իրեն ընկերոջը բաւական օգնական եղեր էր. ինչու որ գիւղացոց ծախելով մեծ շահ կ'ընէր անով։ Սակայն 'ի վաղուց անտի մարդկային բնութեան աշխարհիս վրայ բոլորովին հանգիստ կեանք անցուցնելը անհնարին բան մը ըլլալուն, և 'ի հարկէ մէկ կողմանէ նեղութեան փշալից ասպարէզին մէջ պիտի կոխէ, ահա այս խեղճ ընտանիքն ալ բաւական ժամանակ հանգիստ երթալնէն վերջը, իրենց Պոմոն անուամբ միակ որդւոյն ձեռքէն բան չմնաց որ չ'քաշէին։ Վասն զի այս տղան պզտիկուց 'ի վեր ծուլութեան ու դանդաղութեան ախտը իրեն ջղերուն մէջ տարածուած ըլլալուն, երբոր կատարեալ մարդ եղաւ, ոչ արհեստ սորվեցաւ և ոչ ալ ուսմունք, այլ մարդկային ցեղին մէջ անպիտան ու անարդ մէկն եղաւ։

Ամէն օր առաւօտներն կանուխ կեկ կերթար և մինչեւ իրիկուն իրեն նման ընկերներուն հետ խաղով ու խմելով իւր սակաւամեայ ժամանակը ոչինչ կը վատնէր, և իրիկվընեն ալ գլուխը տաքցուցած տուն կը դառնար։

Ուստի իրեն այս չար սովորութիւնը ծնողացը աչքերէն աղի ու դառն արտասուաց աղբիւրներ հոսելուն առիթ եղեր էր։ Այնչափ յամառեալ էր այս չարը որ ամենեւին խրատ և յորդոր չէր մտիկ ըներ։ Հատ անգամ Փրեդերիկոս իւր հայրը կ'ըսեր իրեն «ո՜հ սիրելի տղաս, ատ քու բռնած ճամբուդ վերջն ո՞ւր պիտի ելլէ. գիտցած ըլլաս որ եթէ վար չի ձգես, ատիկա քեզի անել ճամբայ մը պիտի ըլլայ, ու քու ձեռքովդ քու գլուխդ պիտի ուտես. մեղք ես, եկու մտիկ ըրէ, դարձիր ատ մոլար ճամբէն, որ անտարակոյս քիչ օրէն քեզ թշուառութեան մէջ պիտի խորասուզէ։ Թրիստոնէի գործ չէ ըրածդ տղաս, ամէնուն քամահրելի բան մըն է, ճանչցիր քու անձդ, աշխարհիս փառքերը ունայն և անցաւոր են, մի միայն առաքինութիւնն է մնայունը. անով է որ մարդս Տիրոջը քրիստոնէից խոստացած արքայութիւնը պիտի վայելէ, անով է որ աշխարհիս վերջը Փրկչէն անմահ փառաց պսակը պիտի ընդունի. հերիք է ալ տղաս, ձգէ այդ դարշելի սխալը, շնորհք խնդրէ Աստուծմէ որ խելքդ գլուխդ բերէ, հնազանդէ քու հօրդ ու մօրդ, դադրեցուր աչուընուս արցունքը. և մեր ծերութեան ժամանակը մեր տեղը բռնէ, և մեռնելնէս վերջն ալ քու քաղցր հայրենեացդ յիշատակութիւնը անմահ պահէ։»

Այս խօսքերս գրեթէ Պոմոնին ականջին լոկ արձագանգ մը կուգար. անանկ է կ'ըսեր, բայց իր ճամբան բռներ կերթար. հոգը չէր երբեք որ իւր խեղճ ծնողքները երբոր մեռնին, անանկ դատարկ պարտեցողը ինքը ի՞նչ պիտի ընէ։

Օր եղաւ որ իր բարեպաշտ հայրն ու մայրը մեռան. ու աս անզգամը անկէց ետև ալ իր ծուլութիւնը ձեռքէ չի թողուց. սկսաւ ալ առջինէն աւելի գործել, և իր ցաւալի հօրը ճակտին քրտինքովը վաստակած ինչքերը, մինչեւ անգամ տնակը, արտերը, և ուրիշ ամէն բան ծախելով ընկերներուն հետ մխեց։

տունկս, 'ի բոյս. և է տարածական աստիճան ինչ 'ի նոսա 'ի միագիծ յաջորդութիւն աճմանն. որպէս հունաք և սերմունք. նախկին է 'ի նոսա տարածութիւն աճման աստիճանաց. արմատն, բունն, ոստն, տերեւն, ծաղիկն, պտուղն, դարձեալ 'ի կատարած նոցա հունտ սկզբանն։ Այսպէս և նախկին է 'ի տարածութիւն աճման հասակի աստիճանաց մարդուն. մանկութիւն, տղայութիւն, երիտասարդութիւն, այրութիւն, ծերութիւն. և յուսումնական կամ յարհեստական կարգի է տարածութիւն աճման ինչ՝ ուր երեքկին է կարգ աստիճանաց. սկիզբն, մէջն, վերջ կատարածին։ Տարածութիւն ժամանակաց յաճախէ զթիւս յաջորդական. և տարածութիւն տեղական շարժման՝ զթիւս մշտնական առաւելու։

Միայն Աստուած՝ որ անշարժ է յինքեան, ոչ զայսոսիկ ունի յինքեան. վասնորոյ ասի անհուն, յաւիտենական, անսահման, անվախճան և անսկիզբն. և ամենայն շարժականք յերկուս կարգս աստիճանաց շարժին. է որ 'ի կարգ աստիճանաց բնական շարժմանն, յորում մարմնականքն այլայլին նիւթական փոփոխութեամբ. որպէս հունտք, սերմունք, հասակ անձին. և կամ տեղական շարժմամբ, այսինքն դդմենին տարածեալ ձգէ զբաղուկ իւր յեղը գլխոյ ծառոյ։

Այս է որ 'ի կարգ աստիճանաց բարոյական շարժման. և այս ըստ երից. է որ քաղաքական, է որ կրօնական, և է որ արհեստական։ Շարժումն բարոյական 'ի կրօնականս, է աստիճան հոգեւորական կարգ նոցա. ուր առաջինն կղերիկոսութիւն իբրև սկիզբն. իսկ քահանայութիւն, աբեղայութիւն, եպիսկոպոսութիւն և աստիճան զանազանք, իբրեւ մէջ. այլ կաթողիկոսութիւն և կամ պատրիարքութիւն, իբրեւ վերջ կատարածի կրօնական շարժման 'ի բարոյականն։ Եւ և շարժումն ինչ 'ի կրօնս աներեւոյթ անդգալի շարժմամբ հեղեալ շնորհացն Աստուծոյ ըստ զանազան աղգս տեսակաց 'ի զանազան պարգեւս Հոգւոյն սրբոյ։ Այս է իսկ աստուածեղէն լիմն պարգեւք երկնային լուսոյ տարածեալ 'ի միտս, 'ի կամս, 'ի գործս. և այս է յայտնութիւն ինչ Աստուածային աներեւոյթ ներքին զգացմամբ 'ի ճիշդ իմացուածս իսկական ճշմարտութեան, որ ինչ խորհուրդք 'ի պատգամն են Աստուածաշունչ կտակարանաց, և որ ինչ սքօղեալ ծածկին 'ի տեսութենէ բազմաց խորհուրդք բնականք 'ի տիեզերական յարաշարժութեան աշխարհի՝ որոյ յայտնութիւնն իմաստութիւն է 'ի միտս իմաստնոց։

Շարժումն քաղաքական՝ է որ արքունի, է որ ըստ սովորութեան աղգաց. որպէս 'ի զինուորական կարգի, առաջին է 'ի նոսա իբրեւ սկիզբն սոսկականն. իսկ մէջ շարժման, տասնապետն, հարիւրապետն, հազարապետն, գնդապետն. այլ եղը կատարածին, զօրապետն։ Այս առաջին է 'ի կարգ աստիճանաց իշխանութեան, պետն գիւղից. իսկ մէջ շարժման, իշխանութիւն քաղաքական, գաւառական, նահանգական. այլ վերջ կատարածի քաղաքական իշխանութեան, է թագաւորութիւնն աշխարհահրաման. որ է բարեկարգեալ օրէնք ինչ կառավարութեան 'ի շինութիւն աշխարհին, և 'ի խաղաղական յանդարտ կեանս ժողովրդեան 'ի բռնաբարական զրկանաց հարստահար անօրէնութեան։ Այս աշխարհահրաման արքունի իշխանութիւնս այս զօրանայ կանոնօք օրինաց իրաւանց արդարութեան. ուր թէ արդարութիւնն յաղթանակէ զանիրաւութիւն 'ի կարգադրական սահման օրինաց նորա։